

УДК: 31.316.1

DOI: [10.52754/1694867X_2023_1\(2\)_2](https://doi.org/10.52754/1694867X_2023_1(2)_2)

**«СОЦИАЛДЫК ПАТОЛОГИЯ» ТҮШҮНҮГҮНҮН ЖАНА ФОРМАЛАРЫНЫН
ИЗИЛДЕНИШИ**

ИЗУЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ И ФОРМ «СОЦИАЛЬНОЙ ПАТОЛОГИИ»

STUDY CONCEPT AND FORM «SOCIAL PATHOLOGY»

Дыйканова Шекербубу Анарбековна

Дыйканова Шекербубу Анарбековна

Dyikanova Shekerbubu Anarbekovna

т.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Osh State University

dyikanova.shekerbubu@mail.ru

Нурбай уулу Баяман

Нурбай уулу Баяман

Nurbay ulu Bayaman

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

master's student, Osh State University

nurbay.bayaman@gmail.com

«СОЦИАЛДЫК ПАТОЛОГИЯ» ТҮШҮНҮГҮНҮН ЖАНА ФОРМАЛАРЫНЫН ИЗИЛДЕНИШИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада социалдык патология түшүнүгүнө берген окумуштуулардын аныктамалары, социалдык патологиянын пайда болушу жана формалары, агрессивдүү жүрүм-турумдун социалдык патология катары эсептелүүсүнүн факторлору, психотроптук заттардын инсандын саламаттыгына жана психикасына тийгизген таасири жөнүндө маалымат камтылды. Демек, «социалдык патология» түшүнүгүнүн мазмуну «социалдык» жана «патология» түшүнүктөрүнүн мазмуну менен байланышкан. «Социалдык патология» деген терминдин өзү эле күмөндүү, анткени, ал кабыл алынган социалдык нормалардан же мыйзам чыгаруу жыйындары ойлоп тапкан мыйзамдардан четтөөлөр менен байланышкан. Ошентип, коомдук мыйзамдардагы чаташуу, алардагы объективдүү жана субъективдүү чаташтыруу, адегенде «патология» терминин, андан кийин «норма» терминин таанууга алып келет. Ар бир адам өзүнүн жашоосунда тигил же бул ооруну башынан өткөргөн. Булар адамдын оорулары. Демек, адам биологиялык да, социалдык да ооруларды баштан кечирет, антпесе адам өзүнүн коомдук табиятынан ажырап калышы мүмкүн.

Ачкыч сөздөр: жүрүм-турум нормалары, социалдык патология, аномалия, девианттык жүрүм-турум, адеп-ахлактын бузулушу.

Изучение понятия и форм «социальной патологии»

Study concept and form «social pathology»

Аннотация

Актуальность. В данной статье содержится информация об определении учеными социальной патологии, возникновении и формах социальной патологии, факторах рассматривания агрессивного поведения как социальной патологии, влиянии психотропных веществ на здоровье и психику человека. Следовательно, содержание понятия «социальная патология» связано с содержанием понятий «социальный» и «патология». Сам термин «социальная патология» вызывает сомнения, поскольку он связан с отклонениями от принятых социальных норм или законов, разработанных законодательными органами. Таким образом, путаница в социальных законах, путаница в них объективного и субъективного приводит к признанию сначала термина «патология», а затем термина «норма». Каждый испытал в своей жизни ту или иную боль. Это болезни человека. Поэтому человек испытывает как биологические, так и социальные болезни, иначе человек может потерять свою социальную природу.

Abstract

Relevance. This article contains information about the definition of social pathology by scientists, the occurrence and forms of social pathology, factors for considering aggressive behavior as a social pathology, the influence of psychotropic substances on the health and psyche of a person. Therefore, the content of the concept "social pathology" is connected with the content of the concepts "social" and "pathology". The very term "social pathology" is questionable because it is associated with deviations from accepted social norms or laws developed by legislative bodies. Thus, confusion in social laws, confusion in them objective and subjective leads to the recognition first of the term "pathology", and then the term "norm". Don't forget every test in your life. This is a human disease. Therefore, a person experiences both biological and social diseases, otherwise a person can lose his social nature.

Ключевые слова: нормы поведения, социальная патология, аномалия, девиантное поведение, моральное расстройство.

Keywords: norm of behavior, social pathology, anomaly, deviant behavior, moral disorder.

Киришүү

Теманын актуалдуулугу. Социалдык патология - социалдык психологиядагы коом үчүн зыяндуу же кооптуу болгон адамдын нормадан четтеген жүрүм-турумун билдирген термин [2, 86-б.].

Социалдык патология терминин француз социологу вес кылымдагы Эмиль Дюркгейм киргизген. Ал ошондой эле социалдык девиация түшүнүгүнүн автору болуп саналат, анын социалдык патологиядан негизги айырмасы девианттык жүрүм-турум нормадан четтесе да, коомго зыян келтирбейт. Ошентип, коомдук тартипти бузган, адеп-ахлактын бузулушуна жана кулашына өбөлгө түзгөн жүрүм-турум патологиялык жүрүм-турум катары каралышы мүмкүн. Дюркгейм социалдык патология жөнүндө норманын терс жагы катары да айтып, анын салыштырмалуу субөктивдүүлүгүн белгилеген, анткени ар кандай маданияттарда жана коомдордо норма түшүнүгү ар кандай.

Социалдык патология - (организмдердеги ден-соолукка жана ооруга окшош) - коомдун ден-соолугу начар деп бааланган абалы. Биологиялык окшоштуктарга шек туудургандыктан, бул термин Азыр Дюркгеймди (1895) кошо алганда, функционалисттик социологдордон айырмаланып, салыштырмалуу сейрек колдонулат. Дюркгейм коомдун «нормалдуу» жана «аномалдык» абалын айырмалап, белгилүү бир типтеги «орточо» анын «нормалдуу» жана «функционалдык» абалын да билдирет деп эсептеген. Ушул негизде патологиялык шарттарды принципиалдуу түрдө аныктоого болот. Мисалы, кылмыштуулук коомдордун кадимки мүнөздөмөсү болсо да, анын ашыкча масштабын патология катары кароого болот [1, 456-б.].

Социалдык патология-бул коомдун бардык мүчөлөрү карманган жүрүм-турум формалары, эгерде аларды өнүктүрүү мүмкүн эместигине, ал тургай ошол коомдун жок болушуна алып келет. Мындай жүрүм-турумдун типтүү, эң кеңири таралган жана ошондуктан жана эң социалдык коркунучтуу түрлөрү болуп аракеттик, баңгилик, кылмыштуулук, сойкулук, гомосексуализм саналат.

Девианттык жүрүм — турумдун эң кеңири таралган түрү-алкоголизм-алкоголдук ичимдиктерди ченемсиз колдонуу, жашоо образына айлануу (мас болуу) жана алкогольго психофизиологиялык көз карандылыкка алып келет. Кыргыз коомунда алкоголизм негизинен девиациянын эркек формасы болуп саналат: алкогольдер арасында эркектер аялдарга караганда төрт эсе көп. Көпчүлүк бөлүгү бул аз квалификациялуу эмгек менен алектенген адамдар, жогорку билимдүү адамдардын 6% дан азы аракеттикке таасир эткен. Аракеттик-өтө жагымсыз социалдык патология, анткени ал төмөнкүдөй оор кесепеттерге алып келет: олуттуу оорулар жана мезгилсиз өлүм; турмушта, өндүрүштө, транспортто мерттинүү; жакындары үй — бүлөнүн толук баалуу мүчөсүн, ал эми коомдо-кызматкерди жана жаранды жоготот. Бул инсандын деградациясына, социалдык деградацияга алып келет.

Наркомания андан да коркунучтуу девиация болуп саналат - психикалык жана физикалык көз карандылыкты пайда кылууга жөндөмдүү заттарды керектөө, ал акыл-эс жана дене-бой жагынан ыңгайсыздыкта (абстиненция, «сынык»), психиканын бузулушунда билинет. Адам жөн гана дары кийинки дозасы жок жашай албайт, аны алуу үчүн бардык күч-аракетин жумшайт. Баңгиликтин терс кесепеттери алкоголизм менен бирдей, бирок курч жана оор түрүндө. Баңгиликтин өзгөчө коркунучу медициналык фактыга байланыштуу: өспүрүм куракта баңгизатка көбүрөөк ыктоо жана тез пайда болгон көз карандылык. Наркотрафиктер

баарыдан мурда зыяндуу көз карандылыкка дал ушул өспүрүмдөрдү тартууга умтулганы бекеринен эмес.

Социалдык патологиялардын эң оор формасы — Кылмыш-жаза мыйзамдары менен аныкталган коомдук коркунучтун (башкалардын ден соолугуна жана өмүрүнө) жеткен жүрүм-турум [3, 173-б.].

Кылмыштуулуктун спектри өтө чоң: майда бейбаштыктан жана унчукпай уурдоодон Куралдуу каракчылыкка жана өлтүрүүгө чейин. Уюшкан кылмыштуулук өзгөчө коркунучтуудурат, анткени ал кыйла оор кылмыштар, жаңы мүчөлөрдү жалдоо менен байланышкан, экономиканын бүтүндөй региондорун жана тармактарын өзүнүн көзөмөлүнө кое алат.

Социалдык патологиянын формасы суицид (суицид) болуп саналат. Терең жеке трагедия, катуу оору жана айыккыс диагноз анын себеби болушу мүмкүн. Бирок, негизги себеби мааниси болуп саналат жашоо жоготуу-адам өзүнүн мындан аркы жашоосунун маанисин көрбөйт. Мындан тышкары, өзүн — өзү өлтүрүү-каалаган жана мүмкүн эмес жашаган коомдун адеп-ахлактык жактан начар абдан катуу көрсөткүчү. Ошондуктан кризистик кырдаалга кабылган адам айланасындагылардын, туугандарынын, жакындарынын, досторунун өзгөчө көңүл буруусуна муктаж. Бирок, кандай гана себеп болбосун, суицид социалдык норма болушу мүмкүн эмес: ошол эле жөнөкөй «ошондой эле, бардыгы сыяктуу» критерийи иштейт - бул девиациянын өтө эле каалабагандыгы айкын болот [5].

Ушул эле жөнөкөй критерийге сойкулук жана гомосексуализм сыяктуу девиациянын формалары да кирет, алардын кесепеттери да жетишерлик терс жана оор: жеке адам үчүн да (катуу оорулардын жогорку коркунучу, инсандын деградациясы), ошондой эле коом үчүн — эки девиация тең кылмыштуулук, баңгилик жана алкоголизм менен тыгыз байланышта.

Социалдык патологиялардын себептери. Белгилүү даражада биз тукум куучулукка, психиканын өзгөчөлүктөрүнө, темпераментке байланыштуу четтөөгө биологиялык шыктуулуктун факторлору жөнүндө айта алабыз. Бирок, чечүүчү ролду социалдык теңсиздик, жөнгө салынбагандык, толук кандуу ишке ашыруунун мүмкүн эместиги сыяктуу социалдык себептер ойнойт [4, 211-б].

Ошентип, учурдагы интенсивдүү социалдык кайра түзүүлөр, биринчи кезекте менчиктештирүү, калктын өтө байлардын чакан катмарына кескин жана өсүп жаткан социалдык стратификациясына алып келди жана алардын жашоо-тиричилиги менен олуттуу көйгөйлөргө туш болгон көпчүлүк. Адилетсиздик, ал тургай, жөн эле көрө албастык, оор турмуш шарттары бул сезимдер менен шартталган-бул не кылмыштуулуктун жана коомдук патологиялардын башка түрлөрүн анча кескин өсүшүнө алып келди.

Девианттык жүрүм-турумдун ар кандай формалары бири-бири менен тыгыз байланышта, бири-бири менен чырмалышып, бири-бирин толуктап турат. Аракечтик, баңгилик жана наркомания, сойкулук жана көбүнчө гомосексуализм сыяктуу эле, бири-бири менен «туткунга» барбастан, кылмыштуулук менен тыгыз байланышта экени көрүнүп турат. Демек, девианттык жүрүм-турум симптом, коомдук жашоонун айрым тармактарындагы дисфункцияны эскерткен белги катары каралышы мүмкүн. Мүнөздүү нерсе, коом талап кылган мезгилдермен консолидация, коркунучтуу же коркунучтуу жеңүү үчүн күчтөрдүн жалпы стресси, мисалы, согуш же саясий кризис учурунда, Социалдык четтөөнүн деңгээли адатта кескин төмөндөйт.

Социалдык патологиялардын обьективдүү мүнөзү девианттык жүрүм-турум ар кандай маданиятта жана ар кандай, анын ичинде гүлдөгөн коомдо толугу менен жоюлбай тургандыгын көрсөтөт. Эгерде коомдо нормалар бар болсо, алардан четтөөлөр да сөзсүз болот. Девиация негизинен коомдун өнүгүү динамикасынын негизи болуп саналат, анда дайыма утулгандар, «нормалдуу» социалдык ишмердүүлүктөн түшкөн адамдар болот. Ошондуктан, терс четтөөнү толугу менен, биротоло жок кылуу мүмкүн эмес. Ошентип, магнит кесип болсо, айталы, түштүк уюл, натыйжада эки уюлдуу эки магнит пайда болот, ошондой эле коомдук четтөөгө каршы күрөш аны түп тамырынан жок кылуу, репрессия жана «социалдык хирургия» эмес, бирок кылдат жана комплекстүү мамилени талап кылат.

Девианттык жүрүм-турумдун социалдык көзөмөлү. Патологиялык пландын социалдык четтөөлөрү коом үчүн өтө кооптуу. Мындан тышкары, алар социалдык жетишсиздиктин ачык белгилерин көрсөтүшөт. Ошондуктан, коом ар дайым социалдык девиацияны көзөмөлдөөгө көп көңүл бурат. Бул үй-бүлөлүк жана мектептеги билим берүүнүн салттуу ыкмаларынан тартып, адеп-ахлактык жактан санкцияланган жазага чейинки чаралардын кеңири масштабы жөнүндө.

Социалдык көзөмөлдүн бир нече деңгээли айырмаланат. Анын негизги каражаттарына социалдык ченемдер (укуктук, моралдык, үрп-адаттар, каада-салттар, мода), б.а. мамлекет (укук) белгилеген же адамдардын биргелешкен жашоо-турмушунун процессинде калыптанган жүрүм-турум эрежелери, үлгүлөрү, эталондору кирет.

Эрежелерди жана баалуулуктарды жеткирүүнүн эң оңой жолу — бул жеке үлгү жана тууроо. Социалдык контролдоого ошондой эле жазма буйруктарды (ченемдерди) ишке ашыруу боюнча чаралар, кабыл алынган ченемдерди бузган адамдардын, ал эми айрым коомдордо (атап айтканда, архаикалык жана тоталитардык) жана жарыяланган баалуулуктарды бөлүшпөгөн адамдардын жоопкерчилик чаралары кирет. Социалдык контролдоого коомдук баалуулуктарга жана ченемдерге ылайык келген иштин жактырылган түрлөрүн кубаттоо (позитивдүү санкциялар) да кирет.

Жалпысынан, жүрүм-турумду социалдык жөнгө салуунун эки негизги формасы жөнүндө айтууга болот: укуктук жана моралдык. Биринчи учурда, кабыл алынган мыйзамдарды (жарандык, административдик, эмгек же кылмыш мыйзамдары) сактоого негизделген жөнгө салуу жөнүндө. Укуктук жөнгө салуу көп жагынан унификацияланган, катаал, аны мажбурлоо формалары таасир этүүнүн күч формаларына, анын ичинде эркиндикти чектөөгө чейин жана ал тургай (коом үчүн өзгөчө оор кылмыштар үчүн) өлүм жазасын камтыйт. Моралдык жөнгө салуу салтка, жеке мисалга, коомдук пикирге негизделген. Эки учурда тең сыйлоо жана жазалоо, мажбурлоо жана ынандыруу чаралары жөнүндө.

Коомдук көзөмөл сырттан да, инсандын өзүнүн аң-сезими менен да ишке ашырылат. Тышкы көзөмөл ата-энелер, достор, коомдук пикир, ошондой эле укуктук система аркылуу ишке ашырылат. Соттун чечиминин негизинде, адам шарттуу түрдө же айып пул катары жазаланышы мүмкүн, ошондой эле катаал түрдө — эркинен ажыратууга же мажбурлап дарылоого чейин. Бул үчүн атайын мекемелер (жатак-абактар, түзөтүү абактары, атайын ооруканалар) бар.

Кылымдар бою жазалар катаал, коркунучтуу мүнөздө болгон. Учурда көпчүлүк цивилизациялуу өлкөлөрдө «жаза кризиси» таанылган. Бул, айрыкча, экинчи дүйнөлүк

согуштан кийин, бардык чаралар көрүлгөнүнө карабастан, көпчүлүк өлкөлөрдө катталган кылмыштуулуктун тынымсыз өсүшү байкалат. Экинчиден, адамзат өз тарыхында кылмыш жазасынын бардык түрлөрүн башынан өткөргөнү белгилүү, бирок алардын бири да каалаган натыйжага алып келген эмес. Үчүнчүдөн, рецидивдин деңгээли (кайра кылмыш) салыштырмалуу туруктуу жана жазалоо чараларынын таасири астында төмөндөбөйт. Төртүнчүдөн, көп сандаган психологиялык изилдөөлөрдө эркиндигинен ажыратуу жайларында узак (5-7 жылдан ашык) болуу адамдын психикасында кайтарылгыс өзгөрүүлөргө алып келери аныкталган.

Камактагылардын психикасына жана адеп-ахлагына эркиндигинен ажыратуунун зыяндуу («түзөтүү» жана «кайра тарбиялоо» эмес) таасири жөнүндө айтууга болот: түрмө түзөтүү жайы эмес, криминалдык кесипкөйлүк мектеби катары кызмат кылат. Ал эми бир жыныстуу коллективдеги жаштардын узакка созулган изоляциясы сексуалдык четтөөлөрдүн букетин жаратат. Камактагылардын жамааттарында, бардык жамааттардагыдай эле, өзүн-өзү уюштуруу процесстери жүрөт: администрация колдогон «актив» камактагылардын ишенимине ээ эмес, алардын жамаатын башкарат «бийликтер», администрация алар менен эсептешүүгө, алардын «артыкчылыктарына» көз жумуп коюуга мажбур болсо, көп учурда «тартипти» сактоо саясатын жүзөгө ашырат жана оңдоо планын аткаруу алар аркылуу иш жүзүндө.

Оор кылмыштарды жасагандыгы үчүн жазанын эң катуу формасынын - өлүм жазасынын максатка ылайыктуулугу жөнүндө маселе курч талкууларды жаратат. Азыркы учурда, көпчүлүк өлкөлөрдө өлүм жазасы жактоочу тарабынан жокко чыгарылат (мыйзамдуу түрдө) же колдонулбайт ошол (иш жүзүндө). Ошентип, Европада ал Албанияда жана Беларуссияда, Латын Америкасында гана сакталат - чындыгында Кубада гана, Түндүк Америкада - АКШда. Эң көп өлүм жазасы Ирак, Иран, Кытай, Нигерия, Пакистанда катталган [3, 322-б.].

Тарых мындай чаралардын эффективдүүлүгүн көрсөтөт. Кылмыштардын алдын алуу натыйжалуу, анын жардамы менен анча кааланбаган жүрүм-турумдарды убактылуу басуу гана эмес, аларды социалдык жактан жактырылган, коомго жана жеке адамга пайдалуу жүрүм-турумдарга алмаштыруу зарыл.

Колдонулган адабияттар

1. Большой толковый социологический словарь. - М.: АСТ, Вече. Дэвид Джери, Джулия Джери. 1999.
2. Пирогов, К. С. Социальная философия / К. С. Пирогов. - СПб., 2006.
3. Социология: теория, история, методология: учебник / под ред. Д. В. Иванова. - СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2019. - 480 с.
4. Тульчинский, Г. Л. Постчеловеческая персонология / Г. Л. Тульчинский. - СПб., 2002.
5. Акматалиев, А., Камбарова, Н., & Карабаева, С. (2022). Социальный кризис – необходимое условие для формирования новых элементов. *Вестник Ошского государственного университета*, (2), 108-118. https://doi.org/10.52754/16947452_2022_2_108. EDN: WXHKWL.